

3. Исаев А. Н. Безработица в СССР и борьба с ней (за период 1917-1924). – М. : Вопр. труда, 1924. – 80 с.
4. Лившиц А. Трудовые коллективы безработных на Украине (популярный очерк). – Харьков: Вопросы труда, 1929. – 45 с.
5. Минц Л. Труд и безработица в России (1921 г. -1924 г.). – М. :Вопросы труда, 1924. – 72 с.
6. Шатан Е. О. Проблемы безработицы на Украине: Материалы к построению пятилетнего и генерального плана. Вып. 9. – Х. : Изд. Госплана УССР, 1929. – 144 с.
7. Диденко Г. Д. Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства (1921-1925). – К.;Изд-во Академии наук УССР, 1962. – 375 с.
8. Довгопол В. М. Робітничий клас України в роки соціалістичної індустріалізації (1926-1929 рр.). – Х. Вид. Харк. ун-ту., 1971. – 144 с.
9. Слуцкий А. Б. Рабочий клас України в боротьбе за создание фундамента социалистической экономики (1926-1932 гг.). – К. : Издательство АН УССР. – 1963. – 502 с.
10. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 312 с.
11. Прилуцька Л. А. Боротьба з безробіттям у Харкові в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. : дис... канд. іст. наук. – Х., 2007. – 201 с.
12. ЦДАВО України. – Ф. 2623. – Оп. 1. – Спр. 1109.
13. ДАХО. – Ф. Р. 188. – Оп. 5. – Спр. 1.
14. Отчёт Южбюро ВЦСПС третьей Всеукраинской конференции профсоюзов. –Х., 1923. – 223 с.
15. ЦДАВО України. – Ф. 2851. – Оп. 1. – Спр. 33.
16. Всесоюзная городская перепись 1923 г. Ч. 2: Население городов. –Вып. 2: Украина. – М., 1924. – 345 с.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1088.
18. ЦДАВО України. – Ф. 2623. – Оп. 2. – Спр. 784.
19. Буяновер М. І. Стан пролетаріату України після Жовтневої революції. – Х., 1928. –179 с.
20. Профсоюзы Украины в цифрах. Статистический справочник за 1921-1925 гг. – К., 1962. – 204 с.
21. Шатов А. С. Формування уявлень про наукову організацію праці та її структуру (20-ті – початок 30-х років) // Питання політичної економії: Міжвід. наук. зб. – 1992. – Вип. 218. – С. 43-50.
22. Вестник профдвижения Украины. – 1923. - №28-29.
23. Гуревич В. Безработица среди женщин на Украине // Женский труд на Украине: Сб. ст. – Полтава, 1926. – С. 27-42.
24. Україна: Стат. щорічник, 1928. – Х. : Вид. ЦСУ УСРР, 1927. –386 с.
25. Романов М. М. О ликвидации безработицы в СССР. – М. :Вопр. труда, 1930. – 231 с.
26. Известия НКТ. – 1926. - №6.
27. Рогачевская Л. С. Ликвидация безработицы в СССР. 1917-1930 гг. – М. : Наука, 1973. –382 с.
28. Кузнецов А. Вопросы организации труда в 1931 году // Вопросы труда на новом этапе: Сб. ст. – М. ;Л. : Соцэкгиз, 1931. – С. 72-100.
29. Угланов Н. Рост кадров рабочего класса, изжитие безработицы и снабжение социалистического строительства рабочей силой // Труд в СССР: Сб. ст. к XVI парт. съезду / Наркомат труда СССР. – М. : Гострудиздат, 1930. – С. 61-77.

Прилипка Р.Д. СОСТОЯНИЕ РЫНКА ТРУДА В УССР В 20-Х ГГ. ХХ В.

В статье анализируется рынок труда и политика в сфере занятости населения в УССР в период новой экономической политики. Определяются основные мероприятия государства, направленные на обеспечение эффективной занятости.

Ключевые слова: безработица, занятость, рынок труда, рабочие и служащие.

Prilipko R.D. MARKET OF LABOUR CONDITION IN USSR IN 20TH XX OF CENTURY

In the article a market of labour and politician condition is analysed in the field of employment of population in USSR in the period of new economic policy. Basic measures are determined the states sent to providing of effective employment.

Keywords: unemployment, employment, labour-market, workers and office workers.

УДК 070/15 «1918»

А.В. Горбань, Т.Ю. Герасимов

**РЕКВИЗИЦІЯ ВІННИЦЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМСЬКОЇ ЛІКАРНІ ІМ. М.М. ПИРОГОВА
АВСТРО-УГОРСЬКОЮ ВІЙСЬКОВОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ (ЧЕРВЕНЬ-ЛИПЕНЬ 1918)**

Наукові записки

У статті висвітлюється проблема реквізиції австро-угорською адміністрацією Пироговської земської лікарні. Характеризуються причини та наслідки події.

Ключові слова: реквізиція, лікарня, гетьманат, Вінниця

На сьогодні, ключовою складовою соціальної політики будь-якої цивілізованої держави є доступне та якісне забезпечення медичним обслуговуванням власних громадян, однак в українській історії реквізиція Вінницької повітової земської лікарні імені М. Пирогова австро-угорською військовою адміністрацією в червні 1918 р. стала показовим епізодом в процесі функціонування провінційної медицини в Українській Державі Павла Скоропадського.

Поставлена нами проблема безпосередньо у працях дослідників не вивчалася. Є лише окремі праці істориків, котрі досліджували і окремі аспекти діяльності закладів охорони здоров'я доби Визвольних змагань. Серед них варте уваги дослідження Л. Жванко [1].

Основними джерелами для написаної статті стали, насамперед, вінницька газета «Слово Подолини», а також матеріали Державного архіву Вінницької області.

27 червня 1918 р. Вінницька земська повітова управа отримала через Губернського старосту С. Кисельова розпорядження Міністерства внутрішніх справ про негайну передачу земської лікарні під австрійське командування й про перевід її до колишнього Кауфманського шпиталю. Австрійці зайняли її того ж дня [2, с. 1].

Вінницька земська лікарня мала єдине хірургічне відділення на увесь повіт [3, с. 1], з населенням близько 252 тис. чоловік [4, с. 2]. Втрата власних приміщень і вимушена евакуація медичного персоналу й обладнання завдали земській медицині значних збитків.

Після здійсненого державного перевороту 29 квітня 1918 р. перед урядом Гетьманату постала низка медико-санітарних проблем. Одне лише поширення епідемії холери, тифу, «іспанки», взагалі, ставило під загрозу існування української нації. Також країну заповнили десятки тисяч скалічених І-ї Світовою війною вояків, котрі потребували негайної допомоги. Тому надзвичайно важливо було розробити в короткі терміни ефективну систему охорони здоров'я на всіх рівнях.

Ця система почала формуватися ще за часів Російської імперії. Проект заснування Головного управління державної охорони здоров'я, розроблений у 1912 р. урядовою комісією під керівництвом Г. Рейна, та напрацювання з питань організації санітарних органів різних рівнів, не були втілені в життя. Медичний департамент та медична рада знаходилися в структурі Міністерства внутрішніх справ, яка лише намагалася координувати діяльність більш як 20 служб міністерств та центральних відомств. Не змінилася докорінно ситуація й за Центральної Ради. Далі створення медико-санітарної управи і департаменту опікування секретарства внутрішніх справ (січень 1918 р.) вона не пішла. При цьому у галузі охорони здоров'я лишилося чинне законодавство Російської імперії – «Статут лікарський» від 1892 р. [1, с. 63-64].

Значною мірою сприяли розвитку охорони здоров'я на Поділлі земства, починаючи з 1911 р., коли царський уряд дозволив губерніям Правобережної України організовувати земські органи самоврядування. Саме забезпечення доступного медичного обслуговування населенню стало чи не головною їх функцією.

Після підписаної 9 лютого 1918 р., в Брест-Литовську між Центральною Радою та Центральними державами угоди, на основі конвенції між Німеччиною та Австро-Угорщиною, армія останньої мала перебувати на Волині, Поділлі, Катеринославщині, Херсонщині, включно з містом Одесою, а німці були в інших губерніях, включно з Таврійською та Кримським півостровом. В серпні 1918 р. австрійська східна армія в Україні налічувала 4 корпуси і 2 самостійні дивізії, а німецька в той же час мала 20 дивізій. Присутність такої великої військової сили мусило вплинути на внутрішні відносини в Україні [5, с. 122].

У своїх спогадах Павло Скоропадський відзначав, що на відміну від німців, «з австрійцями справи не клеїлися, оскільки там грабунок просто-напросто був узаконений і усякі розмови з австрійськими представниками ні до чого не призводили» [6, с. 184].

В червні 1918 р. австро-угорське військове командування розпочало пошук підходящого приміщення для переведення туди шпиталю 514-го польового Угорського корпусу. Для цього 16 червня за їх ініціативою було терміново скликано комісію у складі повітового старости, двох представників повітової земської управи та начальника міської Державної Варти. Вони оглянули Пироговську лікарню, частини будівель біля Окружної психіатричної лікарні, в яких

розміщувався І-й Кауфманський шпиталь Червоного Христа(мережа лікувальних закладів, заснованих сестрами милосердя на честь генерал-ад'ютанта Михайла фон-Кауфмана; існували у 1904-1918 рр. [8]), а також приміщення зруйнованої пожежею (листопад 1917 р.) Вознесенської міської лікарні. Останні два об'єкти відкинули одразу, через віддаленість одного з них від залізничного вокзалу «з зустрічними на шляху гірськими підйомами», а останній – через зруйнованість будівлі. Що стосувалося земської лікарні, то вона, на думку австрійців, ідеально відповідала їхнім вимогам.

Хоча Пироговська лікарня була розрахована на 140 ліжок, через фінансову скруту, вона експлуатувалася Земством частково: діяли лише 10 платних ліжок і 20 безкоштовних. Тому у рапорті (19 червня) Міністру внутрішніх справ австро-угорське командування «із загальнополітичних міркувань просило надати їй в розпорядження лікарню для того, щоб місцеве населення отримало найкращу медичну допомогу», однак, «Земство вперто заявило, що добровільно віддати лікарню не може». Австрійці навіть обіцяли Міністрові звітувати раз на два тижні Земській управі у справі надання населенню медичної допомоги й, більш того, – перенести шпиталь з Пироговської лікарні в інше місце у разі наявності ґрунтовних скарг з боку останньої стосовно їхнього шпиталю [7, арк. 90-91].

Варто зазначити, що доки в місті функціонував земський лікувальний заклад, особливої нестачі в міській лікарні не відчувалося [9, арк. 3]. Усвідомлюючи можливі наслідки втрати лікарні для міста і повіту, земство будь-що намагалася втримати будівлю власного лікувального закладу від зазіхань австрійців. Так, в червні відбулася поїздка члена Управи П. Ординського до уповноваженого при австро-угорському командуванні С. Гербеля, а її голова І. Лозинський «особисто клопотав до майже усіх міністерств і військових властей» [10, с. 1].

Міністерство Народного Здоров'я та Державної Опіки (МНЗтаДО) повністю підтримало прагнення земців зберегти лікарню. У телеграмі Земській управі, зачитаній на повітовій лікарсько-санітарній нараді 23 червня, воно «визнало абсолютно неможливою передачу Пироговської земської лікарні австрійському військовому командуванню» [11, с. 1]. А вже 28 червня Управа Всеукраїнського Союзу Земств отримала від голови Міністерства В. Любинського повідомлення, що ним вжито усі заходи щодо залишення земської лікарні імені М. Пирогова Вінницькій земській управі [3].

Слід звернути увагу на ту обставину, що на початку літа МНЗтаДО тільки починало формуватися і повного контролю над усією мережею закладів охорони здоров'я не мало. За законом від 25 травня Головна медично-санітарна управа і Департамент державного опікування Міністерства внутрішніх справ, а також всі підлеглі їм державні інституції переходили з-під відомства МВС до МНЗтаДО [12, с. 1]. Проте дія Закону не поширювалася на громадські інституції, якими були земства. Тільки на початку липня Рада Міністрів розглянула «Положення», яким визначалися статус та завдання Міністерства, заклади і установи, що переходили у його підпорядкування. Відповідно до нього, у сферу компетенції МНЗтаДО передавалися усі медико-санітарні заклади, незалежно від їх форм власності. Проект статуту набув чинності лише на початку 1919 р. [1, с. 67-68]. Відсутність єдиної системи охорони здоров'я, на нашу думку, стала однією з причин тої легкості, з якою австрійцям вдалося здійснити «бліцкриг» по відношенню до Пироговської земської лікарні.

Натомість, безпосередньо системою місцевої адміністрації, як і за часів УНР, керувало Міністерство внутрішніх справ. Тому не дивно було, що Земська управа протягом кількох днів отримала дві цілком протилежні за змістом телеграми від обох міністерств.

Взагалі, вплив на органи самоврядування Міністерства був значним. Так, у травні ним було заборонено з'їзд представників міст. Згідно із Законом від 29 червня підпорядковані йому губернські старости отримали право розпускати волосні земські збори й управи, міські думи. [13, с. 17-18]. Зважаючи на це, Вінницькій земській управі так і не вдалося скликати XVII надзвичайні земські збори, призначені на 30 червня, від яких очікувала директив стосовно ревізії лікарні. Адже відповідно до ст. 68 «Положення про земські заклади» (в редакції 9 червня 1917 р.) надзвичайні земські збори мали скликатися підлеглою Земською управою після повідомлення переліку питань для обговорення губернському старості, що й нею було зроблено. Губстароста С. Кисельов повідомив Управі телеграмою, що її клопотання про скликання зборів передано на розгляд МВС і до отримання від Міністерства дозволу вони не можуть бути скликані. В результаті, збори були відкладені на невизначений термін. [14, с. 1; 15, с. 2]

Наукові записки

1 липня Управа розпочала перемовини з начальником австро-угорського польового шпиталю стосовно евакуації земського майна, до якої вже було приступлено, а також про порядок передачі будівлі та інвентарю, що лишився.

В той же день спеціально створена комісія у складі лікарів Пироговської лікарні К. Новинського і М. Болярського, а також члена Управи П. Ординського та доглядача будівель Ясинського відвідала Кауфманський шпиталь, розташований біля окружної психіатричної лікарні. Комісія відзначила, що «його приміщення непридатне для перевезення туди земської лікарні, особливо амбулаторій, оскільки там немає достатньо обладнаної кухні, відсутня пральня, а до того ж проходити в приміщення треба через подвір'я для прогулянок божевільних, що безсумнівно буде відлякувати сільське населення, особливо жінок. «(Щоправда, у згаданому рапорті Міністру внутрішніх справ австрійці змальовували зовсім іншу картину). Також перевіряючи звернули увагу на віддаленість шпиталю від міста і на те, що «приміщення потребує ремонту, і це призведе до втрати і грошей, і часу». Комісія дійшла висновку про неможливість негайного використання приміщення для медико-санітарних цілей.

Того ж числа на екстреному засіданні Управи у присутності тих же лікарів було вирішено, що, враховуючи неможливість негайної евакуації хворих, необхідно було піти на домовленість з керівництвом австро-угорського шпиталю про залишення їм для долікування 28 хворих, серед яких були і заражені. Для догляду за ними слід було тимчасово залишити необхідний для цього медичний персонал. Решту лікарні вирішили згорнути до того часу, поки не знайдеться придатне на це приміщення. Для цього необхідно було піти на перемовини з міською владою стосовно лікарні поблизу Вознесенської церкви та з військовим шпиталем, розташованим у саперних казармах.

В приміщенні Кауфманського шпиталю Управа постановила відкрити організоване за ініціативою і на гроші губернського земства механотерапевтичне відділення для долікування скалічених воїнів на 50 ліжок, так як для цього приміщення могло бути пристосованим. До речі, це відділення раніше намічалось мати при Пироговській лікарні і його вже почали облаштовувати.

Додада головного болю Земській управі те, що в особливо важкому становищі опинився персонал лікарні, оскільки раніше він займав для проживання цілий поверх у реквізованій будівлі й постало завдання надати йому тимчасовий притулок. Виконати його було надзвичайно складно, через неймовірну проблему знайти квартиру у Вінниці на той час [10, с. 1]. Трохи згодом це дало привід австрійцям гордо заявляти, що завдяки ним усі приміщення лікарні відтепер стали використовуватися лише за призначенням.

3 липня було оприлюднено офіційну заяву австро-угорського командування, «щоб уникнути всього того, що могло б викликати недружелюбне до нього ставлення з боку зацікавлених закладів чи організацій». Вказуючи за «ненормальні обставини», в яких до цього перебував їх польовий шпиталь і виправдовуючи вимушену цим реквізицію земської лікарні, воно стверджувало, що покращило обслуговування населення. А саме: а) кількість ліжок для пацієнтів збільшено до 80; б) усіх хворих залишено до повного вилікування, які сплачували по 2 крб. за добу, що лише частково покривало витрати на їх утримання; в) амбулаторні хворі приймалися безкоштовно. На додачу, для догляду за хворими залишилося два лікарі та дві сестри милосердя з колишнього персоналу. Також «старшим лікарем лікарні став дуже досвідчений хірург Гюго Шейе, котрий практикувався у відомій на весь світ Віденській хірургічній клініці барона Айзельберга» [16, с. 1].

Тим часом, на початку липня Земство зробило пропозицію Міській управі відкрити спільну міську лікарню [17, с. 1]. Зрештою такої домовленості було досягнуто. Вже 11 липня на черговому засіданні Вінницької міської думи було вислухано й прийнято доповідь міського голови про її відкриття і злиття із Пироговською лікарнею, у зв'язку із реквізицією приміщення останньої. Дума постановила, що новий об'єднаний лікувальний заклад відкриється в 20-х числах поточного місяця в приміщенні колишньої Вознесенської лікарні [18, с. 2].

За угодою між міською владою і Земством, перша сторона безкоштовно надавала приміщення, освітлення й воду, а друга – постачала лікарні увесь свій інвентар з амортизацією його за власний рахунок. Середній медичний персонал оплачувався порівну, на відміну від лікарів, якікожною стороною утримувалися окремо. Також Земство фінансувало лікування своїх пацієнтів за собівартістю їх утримання (10 крб. на добу). Нова лікарня мала 30 заразних і 80 спільних ліжок, які надавалися без різниці, і земським, і міським платникам. Амбулаторна

порада була безкоштовною, як і по можливості видача ліків та перев'язок. Населення з інших повітів отримувало безкоштовну консультацію і направлялося в інші лікарні за винятком ситуацій, що вимагали денної медичної допомоги.

Загалом об'єднана лікарня фінансувалася міським бюджетом, земською повітовою управою та спеціальним асигнуванням через Раду Міністрів за клопотанням МНЗтаДО. Тільки утримання всіх 110 ліжок коштувало їм щомісячно 33000 крб.

Новий лікувальний заклад, утворений шляхом спільних зусиль Вінницької міської влади, повітового земства та МНЗтаДО, здійснив великий вклад у справі надання безкоштовної медичної допомоги незаможному населенню, оскільки на той час у місті діяла лише Єврейська лікарня на 35 ліжок, а Угорський шпиталь, що з'явився на місці «Пироговки», здійснював лише платне стаціонарне лікування. [9, арк. 1, 3, 5, 34]

27 липня, після закінчення ремонту будівлі колишньої Вознесенської лікарні [19, с. 1], розпочався прийом перших хворих, хоча до офіційного відкриття залишалося кілька днів [20, с. 2].

Таким чином, вінницька медицина, внаслідок реквізиції Пироговської лікарні, протягом цілого місяця фактично перебувала в стані колапсу. Це стало наслідком відсутності єдиної централізованої системи охорони здоров'я, хиткого становища органів місцевого самоврядування та свавільної поведінки австро-угорської військової адміністрації в Українській Державі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жванко Л. Основи політики Української Держави у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень-грудень 1918 р.) // Київська старовина. – 2006. – №2. – С. 63-75
2. Реквизиция Пироговской земской больницы // Слово Подолии. – 1918. – 29 червня. – № 37. – С. 1
3. Неразбериха // Слово Подолии. – 1918. – 2 липня. – № 39. – С. 1
4. Сведения о населении // Слово Подолии. – 1918. – 27 вересня. – № 109. – С. 2
5. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття - К. : Український письменник, 1994. – 413 с.
6. Скоропадський П. Спогади (кін. 1917 – грудень 1918). – Київ, Філадельфія: 1995. – 494 с.
7. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВО). – Ф. Д-255 – Оп. 1. – Спр. 133. – 259 арк.
8. <http://ger-centr.spb.ru/publ/info/history>
9. ДАВО. – Ф. Д-230 – Оп. 1. – Спр. 1812. – 98 арк.
10. Пироговская больница // Слово Подолии. – 1918. – 2 липня. – № 39. – С. 1
11. Врачебно-санитарное совещание // Слово Подолии. – 1918. – 27 червня. – № 35. – С. 1-2
12. Ухвалений Радою Міністрів закон про Головну Медично-Санітарну Управу і Департамент Державного Опікування Міністерства Внутрішніх Справ та всі підлегли їм Державні Інституції // Державний Вісник. – 1918. – 31 травня. – № 8. – С. 1
13. Іванов В. Історія держави і права: Навч. посіб. К. : 2002. Ч. 2. – 2003. – 224 с
14. Отмена созыва чрезвычайного земского собрания // Слово Подолии. – 1918. – 29 червня. – № 37. – С. 1
15. По поводу созыва чрезвычайного земского собрания // Слово Подолии. – 1918. – 22 червня. – № 32. – С. 2
16. Пироговская больница // Слово Подолии. – 1918. – 3 липня. – № 40. – С. 1
17. Слово Подолии. – 1918. – 7 липня. – № 44. – С. 1
18. Заседание Винницкой городской думы // Слово Подолии. – 1918. – 14 липня. – № 49. – С. 2
19. Предстоящее открытие городской больницы // Слово Подолии. – 1918. – 18 липня. – № 52. – С. 1
20. Первые больные, принятые в городскую больницу // Слово Подолии. – 1918. – 28 липня. – № 61. – С.2

Горбань А. В. Герасимов Т. Ю. РЕКВИЗИЦИЯ ВИННИЦКОЙ УЕЗДНОЙ ЗЕМСКОЙ БОЛЬНИЦЫ ИМ. Н.Н. ПИРОГОВА АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ ВОЕННОЙ АДМИНИСТРАЦИЕЙ (ИЮНЬ-ИЮЛЬ 1918)

Исследуется проблема реквизиции австро-венгерской администрации Пироговской земской больницы. Характеризуются причины и последствия события.

Ключевые слова: реквизиция, больница, гетманат, Винница

Gorban A. V. GERASIMOV T. Y. THE REQUISITION OF VINNYTSIA COUNTY ZEMSTVO HOSPITAL NAMED AFTERN. PIROGOV BY AUSTRO-HUNGARIAN MILITARY ADMINISTRATION (JUNE-JULY 1918).

The article is about the requisition of Austro-Hungarian administration of Pirogov hospital. The causes and consequences of the event are characterized.

Keywords: requisition, hospital, hetmanat, Vinnytsia

УДК 9/4 УКР-4 В 1/6

С.С. Плахотнюк, Д.О. Мельников

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ І МАЛОПИСЬМЕННОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В 20-30 РР. ХХ СТ.

Стаття «Участь громадських організацій в ліквідації неписьменності і малописьменності сільського населення України в умовах тоталітарного режиму в 20-30 рр. ХХ ст.» знайомить з процесами, які відбувалися в середовищі українського селянства у зв'язку з проведенням радянським тоталітарним режимом політики щодо ліквідації неписьменності та малописьменності.

Предметом дослідження є діяльність громадських організацій (товариства «Геть неписьменність», лікнепів, комсомолу, комітетів незаможних селян). Автори використовують багатий архівний матеріал. Стаття розрахована на науковців, студентів, широке коло читачів.

Ключові слова: неписьменність, малописьменність, селянство, товариство «Геть неписьменність», лікнеп, комсомол, комітет незаможних селян, культармійці.

Освітні перетворення на селі завжди викликали великий інтерес у науковців. В українській історіографії є чимало праць з історії розвитку освіти. До них відносяться монографії Н. М. Грищенка, М. С. Гриценка, Г. І. Ясницького. Досягнення в розвитку школи за останні 50 років висвітлені в колективних монографіях «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1968». Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. в колективних монографіях «Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки» викрили злочинні дії сталінізму проти українського народу.

Основу джерельної бази дослідження склали широко використані автором документи центральних і обласних архівів. Важливим джерелом для вивчення проблеми є, насамперед, фонд Народного комісаріату освіти (ф. 116). Тут містяться інформації, доповідні записки окружних відділів Наркомосу УРСР про стан ліквідації неписьменності й малописьменності (ф. 116, спр 8, спр. 55, 305; оп 9; спр 67, 135, 141, 181, 251, 526, 885, 1080, 1084, 1123; оп 10, спр 8, 304, 1014, 1028, 1148; оп II, спр 55).

Велику групу документів з порушеної проблеми сконцентровано у фонді Всеукраїнського Центрального комітету незаможних селян (ф. 257).

На сучасному етапі особливо актуальним є питання національно-культурного та духовного життя українського селянства, яке було носієм традиційної народної культури. Йдеться насамперед про 20-30-ті рр. ХХ ст., оскільки за силою та глибиною духовних потрясінь, що їх пережило у той час українське село, даний період рідко виділяється на історичному фоні.

Дослідження визначеної теми є надзвичайно важливим для розв'язання проблем причинності в історії тоталітарної епохи.

Ліквідація неписьменності в Україні розпочалася ще в ході громадянської війни і продовжувалася після її закінчення. Було висунуто завдання, що все населення від 8 до 50 років, повинне було навчитися грамоті. Для керівництва цією роботою була створена всеукраїнська надзвичайна комісія. Сама назва якої «надзвичайна» свідчила про виняткове значення, яке надавалося ліквідації масової неписьменності,

Розпочинаючи з 1923 року, коли в Україні було створено товариство «Геть неписьменність!», до нього перейшли всі координаційні функції цієї важливої роботи. Під гаслом «Кожний письменний - навчи неписьменного!» на фабриках, заводах, у колгоспах, радгоспах, військових частинах, установах України створювались пункти ліквідації неписьменності /лікнепи/. Наприкінці 1925 р. налічувалося вже понад 13 тис. лікнепів. У них навчалася 540 тис. чоловік, у тому числі понад 200 тис. жінок [1, с. 4]. Активістів лікнепу,